

El sector de la construcció i les infraestructures

1. Situació general del sector

El sector de les infraestructures és un dels sectors industrials que mou més diners a Catalunya i a nivell mundial. El sector cobreix projectes de disseny, construcció, operació i decomissió de sistemes físics de serveis per la societat¹.

Aquests tipus de projectes inclouen principalment:

- Ports i marines
- Preses i pantans
- Xarxa ferroviària
- Carreteres, autopistes i altres vies de transport
- Oleoductes, gasoductes, línies físiques d'ínternet i d'altres conductes energètics
- Clavegueram
- Aeroports
- Edificis comercials, industrials i residencials, d'ensenyament i sanitat, etc.

La despesa en infraestructures suposa el 3% del PIB a nivell mundial, el que vol dir 2 trilions de dòlars. La Federació Sindical Internacional de Treballadors de la Construcció i la Fusta (ICM)² preveu que la xifra es doblarà en els propers 20 anys. Alguns dels països amb un major creixement econòmic estan invertint alts percentatges del seu PIB en infraestructures, com la Xina (20%) o la Índia un 6%.

Pel que fa a la Unió Europea, aquesta zona preveu dedicar 1,2 bilions de dòlars en els propers 20 anys³.

Actualment **el 7% de la força de treball mundial remunerada és empleada en el sector de la construcció**, i concretament a Catalunya hi ha 215.600 de persones

ocupades en el sector de la construcció, que representa el 6,5% de la població ocupada a Catalunya⁴.

1.1 Principals empreses del sector

A Espanya, el sector de la construcció té un pes fonamental en l'economia i en el mercat laboral, generant l'any 2015, un 10,4% del PIB i llocs de treball per sota d'un milió. L'any 2007, abans de l'esclat de la Crisi financera, representava un 21,1% del PIB i ocupava més de 2 milions i mig de persones⁵.

Això no obstant, **tan sols un 10% de les obres de les grans empreses constructores amb seu central a l'estat es realitzen dins de les fronteres estatals**⁶. Així, segons el rànquing realitzat per l'agència especialitzada ENR, de les empreses que més ingressos generen fora del país d'origen⁷ trobem 6 espanyoles (ACS, FERROVIAL, TÉCNICAS REUNIDAS, OHL, FCC, ACCIONA i SACYR) i 32 mediterrànies. Destaquen especialment 10 empreses amb seu central a Turquia, un país amb una emergent internacionalització en el sector de les infraestructures, principalment a l'Àfrica i Àsia Central. Les empreses turques estan augmentant de manera progressiva la seva inversió i quota de mercat també als països del Golf, on participen en grans infraestructures estatals.

Destaca especialment, el grup empresarial ACS.

¹ UNEP. "Infraestructures" (Secció del web). UNEP Finance Initiative. En línia: www.unepfi.org/humanrightstoolkit/infrastructure.php (Accés: 12/03/2018)

² Building and Wood Worker's International - Internacional de Trabajadores de la Construcción y la Madera: "La ICM es una federación sindical mundial que agrupa a sindicatos libres y democráticos con miembros en la construcción, los materiales de construcción, la madera, la silvicultura y sectores conexos." En línia a: https://www.bwint.org/es_ES/ (Accés: 14/11/2017)

³ Dades de ICM, veure nota anterior.

⁴ IDESCAT Data de publicació: Darrer període (III trimestre 2017): 26 d'octubre del 2017. En línia:

<https://www.idescat.cat/economia/inec?tc=3&id=0204> (Accés: 14/11/2017)

⁵ Fonts comptabilitat Trimestral d'Espanya CNTR i Enquesta de Població Activa (EPA)

⁶ "Las seis grandes constructoras españolas sólo tienen un 10% de sus obras en nuestro país" a Expansión, 20 de novembre del 2016. En línia: http://www.expansion.com/empresas/inmobiliario/2016/11/20/5831871d4_68aebdb398b45e1.html (Accés: 10/11/2017)

⁷ <https://www.enr.com/toplists/2017-Top-250-International-Contractors-1>

Posició global de les empreses amb seu central als països mediterranis i de les seves filials en base als guanys generats fora del seu país d'origen

Ranking 2017	Ranking 2016	EMPRESA
1	1	ACS, ACTIVIDADES DE CONSTRUCCION Y SERVICIOS SA, Madrid, Espanya
4	4	VINCI, Rueil Malmaison, França
6	9	BOUYGUES, Paris, França
7	7	TECHNIP, Paris, França
12	12	SAIPEM SPA, San Donato Milanese, Itàlia
13	16	FERROVIAL, Madrid, Espanya
18	25	SALINI IMPREGILO SPA, Milan, Itàlia
19	21	CONSOLIDATED CONTRACTORS GROUP, Athens, Attica, Greece
22	26	TECNICAS REUNIDAS, Madrid, Espanya
32	34	ORASCOM CONSTRUCTION LTD., Dubai, U.A.E.
37	28	OHL SA (OBRASCON HUARTE LAIN SA), Madrid, Espanya
38	44	RENAISSANCE CONSTRUCTION, Ankara, Turquia
41	83	FCC SA, Madrid, Espanya
42	40	POLIMEKS INSAAT TAAHHUT VE SAN. TIC. AS, Istanbul, Turquia
47	53	ASTALDI, Rome, Itàlia
51	63	ACCIONA INFRAESTRUCTURAS, Madrid, Espanya
57	56	DANIELI & C. OFFICINE MECCANICHE SPA, Friuli Venezia Giulia, Itàlia
59	87	MAIRE TECNIMONT GROUP, Milan, Itàlia
62	70	SACYR, Madrid, Espanya
72	79	ENKA INSAAT VE SANAYI AS, Istanbul, Turquia
76	81	TAV CONSTRUCTION, Istanbul, Turquia
78	93	YAPI MERKEZI INSAAT VE SANAYI AS, Istanbul, Turquia
79	**	ALARKO CONTRACTING GROUP, Istanbul, Turquia
82	90	ARABIAN CONSTRUCTION COMPANY SAL, Beirut, Líban
85	135	LIMAK INSAAT SANAYI VE TICARET AS, Ankara, Turquia
86	86	ANT YAPI SANAYI VE TICARET CJSC, Istanbul, Turquia
87	94	SOCIETA ITALIANA PER CONDOTTE SPA, Rome, Itàlia
91	132	CONTRACTING AND TRADING CO. "C.A.T.", Beirut, Líban
92	137	GAP INSAAT YATIRIM VE DIS TICARET AS, Istanbul, Turquia

97	99	BONATTI SPA, Parma, Emilia Romagna, Itàlia
98	**	UNIVERSAL ACARSAN HEALTHCARE & HOSPITAL CONSTR., Gaziantep, Turquia
100	91	THE ARAB CONTRACTORS CO., Cairo, Egipte

Font: Elaboració Pròpia a partir de les dades de Engineering News Record, ENR's 2017 Top 250 International Contractors: <https://www.enr.com/toplists/2017-Top-250-International-Contractors-1>

1.2 Estructura del sector

Un dels problemes principals del sector és el de la subcontractació i de les llargues cadenes d'abastiment que poden arribar fins més de 9 nivells d'empreses subcontractades. Molts dels processos en la construcció es troben així externalitzats i subcontractats, amb la conseqüent pèrdua de control que això suposa tant per part de clientes com per part de les pròpies treballadores i treballadors.

El cicle de vida d'un projecte de construcció inclou des de l'obtenció de matèries primers, la fabricació dels materials necessaris, la construcció, l'ús de la infraestructura o construcció, l'enderroc i la gestió del runam (residu o recurs per a ser reintegrats en el cicle de vida d'un projecte de construcció).

1.3 Matèries primes i mineria

El sector de la construcció utilitza una gran quantitat de matèries primes, principalment, ciment, metalls i fusta. Aquestes matèries primes molt sovint són exportades de països on les condicions d'extracció o tractament violen els drets humans de les persones que hi treballen o de les comunitats d'on s'extreuen (vegeu el cas de LafargeHolcim).

Dos dels factors importants que determinen l'origen dels materials resulti més beneficiós per les empreses, doncs, són:

1. Els estàndards ambientals i mecanismes de control dels països d'origen dels materials són més laxes que a la Unió Europea, fet que provoca que els costos que internalitza l'empresa en relació a l'impacte ambiental siguin més reduïts (normativa de residus ambientals, ús dels recursos finits com l'aigua, etc.).
2. En molts països d'on s'extreuen matèries primeres existeix major desregulació laboral i es vulnereu doncs drets laborals reconeguts a Europa. En conseqüència, això permet estalviar costos a l'hora de contractar personal no-qualificat (salaris mínims inferiors a la mitjana europea, manca de

mecanismes de protecció de les treballadores davant d'accidents laborals, etc.).

Un impacte important de la construcció el trobem sobretot en l'ocupació d'un espai que transforma el medi; l'esgotament de recursos no renovables en l'extracció de matèries primes i el consum de recursos fòssils; i l'emissió de contaminants i disposició de residus⁸.

1.4 Materials de construcció

La segona etapa del cicle del sector de la construcció és el de la producció i transformació de les matèries primes en material apte i adaptat a la construcció. El Consell Econòmic i Social inclou en aquest sector les indústries dedicades a:

- Productes ceràmics per la construcció
- Ciment, calç i guix
- Elements de formigó, ciment i guix
- Tall, tallat i acabat de la pedra
- Elements metàl·lics per a la construcció

En el mercat espanyol actuaven el 2013 més de 23.000 empreses de materials de construcció, ocupant 142.000 persones i amb una xifra de negoci de gairebé 16.000 milions d'euros⁹.

L'impacte ecològic de la construcció és més elevat del que sovint es pot pensar. Algunes de les dades que dona l'ITeC:

- Es necessiten més de 2 tones de matèries primeres per cada m² d'habitatge construït.
- La quantitat d'energia associada a la fabricació dels materials que componen un habitatge pot ascendir, aproximadament, a un terç del consum energètic d'una família durant un període de 50 anys.
- La producció de residus de construcció i demolició supera la tona anual per habitant

Tot i que moltes de les grans obres de construcció i d'infraestructures es realitzen amb finançament públic o amb la iniciativa d'institucions públiques, **les empreses que extreuen les matèries primeres i que les transformen en materials aptes per a la construcció, normalment no apareixen en els contractes de compra pública**. Això es

deu a que són les empreses que actuen en la fase de construcció les que es postulen als contractes públics i són aquestes les que després es proveiran amb d'altres empreses a través de contractes de provisió o de subcontractació de serveis.

Així, el grup empresarial LafargeHolcim, un dels majors grups empresarials de ciments i materials del món, tot i haver estat denunciada per diversos casos de violacions de drets humans, es troba a resguard de legislació restrictiva en compra pública, tot i que se'n beneficiï indirectament. **Si la compra pública, per contra, inclou requisits de transparència i compliment dels drets humans en tota la cadena de subministrament, és possible adreçar les violacions i penalitzar les empreses que en són responsables.**

1.5 Finançament

En tots els projectes de construcció hi intervenen bancs o fons d'inversió que assegurin la liquiditat del projecte. Tot i que els bancs no són els responsables de les actuacions dels seus clients, sí que el seu recolzament financer pot ser vist com una complicitat o un recolzament a determinades pràctiques empresarials.

Així, per exemple, els bancs poden establir criteris interns que no els permetin invertir o atorgar crèdits a empreses d'armes. De la mateixa manera, també s'han donat casos de Fons d'Inversió que han decidit deixar d'invertir en diferents empreses que desenvolupen activitats il·legals en territoris ocupats¹⁰.

Molts projectes de construcció d'infraestructures estan finançats amb Bancs Multilaterals de Desenvolupament (BMD)¹¹. Alguns d'aquests BMD van signar l'any 2010 un acord pel qual es comprometien a assegurar-se que els projectes de construcció d'infraestructures als quals atorguen

⁸ Construmatica. "Impactos Medioambientales en el sector de la construcción". Article basat en informacions de l'Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya (ITeC). Buenas Prácticas Ambientales en las Obras de Construcción. En línia a: www.construmatica.com/construpedia/Impactos_Ambientales_en_el_Sector_de_la_Construccion (Accés: 20/11/2017)

⁹ CES (2016) *Informe Sobre El Papel Del Sector La Construcción En El Crecimiento Económico: Competitividad, Cohesión Y Calidad De Vida*. En línia: <http://www.laboral-social.com/sites/laboral-social.com/files/informe-sector-construccion.pdf> (Accés 7/12/2017)

¹⁰ El 2013, el Ministeri de Finances Noruec va excloure l'empresa de construcció Shikun & Bunui del Government Pension Fund Global (GPF), les raons que exposava el Fons eren l'activitat de construcció de l'empresa en assentaments israelians, considerats il·legals pel dret internacional humanitari. També el Fons Públic d'Inversió de Nova Zelanda, el New Zealand Superannuation Fund va excloure l'empresa (juntament amb Elbit Systems, l'Àfrica Israel Investments i Danya Cebus) el 12 de desembre del 2012, basant-se en la seva implicació en la construcció als assentaments en territori palestí ocupat. Veure Informe de 2017 de l'ODHE: *Drets Humans al marge: les relacions econòmiques entre Catalunya-Israel*.

¹¹ Els BMD són institucions financeres creades per un agrupament de països per promoure el desenvolupament econòmic d'una regió o un seguit de països. Els BMD més importants en l'actualitat són: Banc Europeu d'Inversions, Banc Mundial, Banc Asiàtic de Desenvolupament, Banc Inter-Americà de Desenvolupament, Banc Europeu per la Reconstrucció i el Desenvolupament, Banc Africà de Desenvolupament, Banc Asiàtic d'Inversió en Infraestructures, Banc Islàmic de Desenvolupament, Nou Banc de Desenvolupament i Banc Central Americà per la Integració Econòmica.

crèdit compleixin les condicions laborals i de salut adequats.

L'any 2014, després d'anys de lluites de sindicats i associacions africanes, el Banc de Desenvolupament Africà adoptà un nou "Sistema de Salvaguarda Integrada" pel qual el banc ha de requerir que els seus clients compleixin els estàndards de la Organització Internacional del Treball i altres normes per a assegurar-se de les condicions laborals, de salut i de seguretat, a més de la responsabilitat també per a treballadors subcontractats. A més, el Banc inclou també controls sobre desplaçaments forçats, biodiversitat o recursos renovables.

D'altres BMD s'han vist implicats en projectes que han tingut repercussions molt negatives per als drets humans i per a comunitats del Sud, pel que cal també entendre les participacions financeres com a eines que poden jugar un paper molt més positiu i responsable envers les actuacions que financen¹².

L'any 2013, el *Centro Internacional de Arreglo de Diferencias Relativas a Inversores* (CIADI), depenent del Banc Mundial, va resoldre que el govern de Mèxic havia de indemnitzar entre 42 i 45 milions de dòlars a la multinacional espanyola Abengoa. Tot i l'ocultació d'informació sobre la perillositat i l'oposició local, Abengoa es va querellar contra l'impediment municipal pel funcionament d'un dipòsit de residus perillosos a 2 km de una Reserva Natural y a menys de 500 m d'una comunitat indígena. Abengoa va dur a terme la denúncia juntament amb l'espanyola COFIDES.

Aquest cas exemplifica la fal·làcia dels bancs d'inversió estatals, com COFIDES o el Banc Mundial, que sota el discurs de desenvolupament dels països del Sud cerquen en realitat el recolzament i el lucre de les empreses transnacionals per sobre de l'impacte que les seves inversions puguin tenir en les comunitats del sud¹³.

1.6 Enderrocaments i runam

L'estat espanyol i la normativa que deriva de la Unió Europea han desenvolupat la dimensió mediambiental del sector de la construcció, en especial pel què fa a l'impacte dels projectes sobre el paisatge i els recursos naturals i al

¹² Veure: Vargas, Mónica; Valls, Merche i Tarafa, Gemma. (2012) *El apoyo público a la internacionalización de la empresa ¿cómo y quién la financia?* Carrión, Jesús. (2010) *El papel de la empresa privada en la ayuda oficial al desarrollo: ¿cooperación sa? (i): cooperación empresarial.* Observatorio de la Deuda en la Globalización. Juliol.
BWI (2016) Targeting Infrastructure Projects: The BWI Agenda for Action. En línia:

https://odoo.bwint.org/web/content/cms.media/127/datas/EN_BWInfrastuctureBooklet.pdf (Accés: 14/11/2017)

¹³ Veure la resolució del cas a: <http://investmentpolicyhub.unctad.org/ISDS/Details/352>
Més informació: www.ecologistasenaccion.org/article26126.html

rebuig i residus que generen les obres. Això no obstant, són obvies les mancances en tots els àmbits, però en especial en relació al control de l'impacte ambiental en l'enderrocament o gestió del runam generat pel sector, on en l'impacte més global de les empreses a l'exterior de les fronteres europees. Cal doncs, començar a pensar en mesures i indicadors que internalitzin també els costos en què els projectes i les empreses que hi intervenen a casa nostra incorren, siguin fora o dins de les fronteres polítiques.

2. Vulneracions de Drets Humans

El sector de la construcció pot tenir impactes negatius tant pel que fa a les comunitats com a les persones treballadores en el sector.

Alguns dels drets humans en risc de ser vulnerats especialment per la indústria de la construcció són:

- La salut i la seguretat de la mà d'obra, especialment durant la fase de construcció
- Les condicions dels treballadors migrants durant la fase de construcció
- L'impacte en les comunitats i els seus mitjans de subsistència tradicionals, a causa del acaparament de grans superfícies de sòl o d'un reduït accés a l'aigua
- Reassentament forçat de comunitats, inclosos els pobles indígenes
- Impacte ambiental a les comunitats, inclòs el soroll, els residus i altres formes de contaminació, tant durant la construcció com després de la seva construcció
- Ús de serveis de seguretat per custodiar instal·lacions i que utilitzen pràctiques d'intimidació i abús als treballadors i a les comunitats afectades pels projectes.

Pel que fa a l'impacte de la construcció en les pròpies persones treballadores primerament cal destacar que és una indústria que majoritàriament no aporta o admet treball femení, el qual sovint es desenvolupa no obstant al marge i de manera indirecta (en treballs precaris que proporcionen serveis a aquells que treballen directament a les obres, des de restauració a serveis sexuals).

2.1 Esclavatge Modern

L'esclavatge en el context actual existeix a almenys 167 països i s'estima en més de 36 milions de persones. A l'estat espanyol el *Slavery Index* estima que hi hauria almenys 8.400 persones en situació d'esclavatge modern¹⁴.

L'Organització Internacional del Treball divideix el fenomen en 3 categories: reclutament forçat; treball i vida sota coacció; impossibilitat d'abandonar un empleador.

A la regió del sud-est de la mediterrània s'estimen gairebé uns 3 milions d'esclaus¹⁵. L'explotació és persistent en el sector de la construcció a països com Qatar o el Emirats Àrabs Units, per a treballadors procedents principalment de la Índia, el Nepal, Pakistan o Bangladesh¹⁶.

2.2 Persones migrades i grans infraestructures¹⁷

En grans infraestructures com conductes de petroli o preses, algunes de les vulneracions més habituals són els desplaçaments forçats de població. Aquests desplaçaments sovint es donen previ a l'inici de les obres, quan les autoritats relocalitzen poblacions, normalment vulnerables i amb pocs recursos per influir les decisions. Els litigis per les compensacions econòmiques per les terres expropiades poden durar anys, i no compensen mai el valor real de la pèrdua social, cultura, de memòria, riquesa ambiental, etc. que pateixen les comunitats afectades.

Un cop iniciades les obres, però, també es donen casos de poblacions afectades pels moviments de les terres, la contaminació provocada per les obres, etc., obligant la població a marxar de la seva terra per qüestions de supervivència.

És el cas del Grup ACS, que per la construcció d'un projecte hidroelèctric a Guatemala ha deixat sense aigua el riu que abastia la població quetxí, unes 29.000 persones, que viuen sense aigua potable ni accés a l'energia elèctrica¹⁸

El mateix CIOB, un de les majors organitzacions de professionals i alts càrrecs del sector, admet que és sistemàtica l'explotació de migrant en el sector de la

construcció i que el sector es troba plagat d'abusos en els drets humans¹⁹.

Molt sovint una bona part del personal que treballa en el sector de la construcció són persones migrades i com a tals, població especialment vulnerable. Es dona especial vulnerabilitat quan:

- La seva situació de residència al país és irregular
- Pot tenir desconeixement del marc normatiu en el país o regió on treballen i per tant menys recursos per conèixer, exigir i defensar els seus drets davant de l'empresa o davant de les autoritats públiques
- Pot desconèixer la llengua del país o regió i trobar-se aïllat en campaments de treball temporals.

2.3 Condicions de contractació i treball²⁰:

Els treballadors migrants sovint treballen sense una formació adequada que els ajudi a prevenir riscos laborals, alhora que ho fan en un ambient on les condicions de manca de seguretat i de protecció de la salut són habituals²¹. També es troben obligats a treballar més de les hores establertes i sense possibilitats de reclamar o exigir els seus drets perquè se'ls nega la possibilitat de sindicar-se o d'accedir a mecanismes de protecció legal.

De manera més directa a més, l'assetjament i l'abús físic o psicològic, així com mesures disciplinàries també són riscos en els que incorren.

La Universitar de Nova York al Campus Abu Dahbi, EAU.

Després d'acusacions de diverses ONGs, una investigació comandada pel pel Govern d'Abu Dahbi va destapar l'any 2015 que la construcció del campus de la New York University als Emirats Àrabs Units, s'estava duent a terme amb condicions laborals abusives i d'explotació, per als 10.000 treballadors migrants, un terç de tots els treballadors del projecte. Aquesta situació era especialment escandalosa per la institució que col·liderava al projecte (NYU) i pel fet que aquesta s'havia especialment elaborat unes directrius que pretenien evitar els tipus d'explotació recurrents a la regió.

L'informe Nardello&Co. mostra el cas d'un projecte amb unes directrius de compliment amb els drets humans 'admirables' i de les quals finalment el 30-35% del personal treballador es trobaven

¹⁴ (2016) *The Global Slavery Index 2016* The Minderero Foundation Pty Ltd.

¹⁵ Al Marroc, per exemple, de 34 M d'habitants, l'Index n'estima uns 219.700.

¹⁶ Veure, sobre el tema l'informe publicat pel CIOB (Chartered Institute of Building) *Report on modern slavery in the industry*, 2015.

¹⁷ El web Construction Week Online manté una base de dades de projectes de construcció als països dels Golf, on es poden consultar dades que van des de l'empreses contractants fins a la fase en què el projecte es troba. En línia a: <http://www.constructionweekonline.com/projects/>

¹⁸ <https://www.lamarea.com/2016/06/21/renace-guatemala-ac/>

¹⁹ CHRIS BLYTHE, CHIEF EXECUTIVE, "Foreword" a *Modern Slavery: The Dark Side Of Construction*, CIOB, Bracknell, 2015.

²⁰ Informe de IHRB, 2016

²¹ Mesothelioma is an incurable asbestos-related cancer affecting the lining of the lungs. Because Mr F was exposed to asbestos many decades in the past, he did not realise that it was possible to bring a claim for compensation against his former employers for negligent exposure to asbestos... (<https://business-humanrights.org/en/uk-family-of-man-who-died-from-asbestos-related-cancer-receive-large-settlement-from-previous-employers>)

al marge per la pròpia arquitectura empresarial i laboral. La conclusió, per altra banda, que es destil·la de l'informe és de la necessitat de realitzar auditories independents i controls més exhaustius, superant el model auto-regulador actual.

Més informació:

<http://www.nardelloandco.com/insights/independent-investigation-into-nyu-abu-dhabi-campus-allegations/>
<https://www.nyu.edu/about/leadership-university-administration/office-of-the-president/communications/email-to-nyu-community-on-thoughts-on-the-report-from-nardello-and-co-on-construction-labor-on-saadiyat-island.html>

També és important tenir en compte les pràctiques de contractació que es duen a terme als països d'origen, i on sovint hi intervenen intermediaris amb pràctiques abusives que aprofiten la posició per extorsionar, presentar informació falsa o tergiversada sobre les condicions de treball, salarials, de residència, etc. que trobaran en el país de destí²².

El 2013 van morir al menys 185 nepalesos, treballadors de les empreses de construcció del projecte del 2022 Qatar World Cup²³. El personal treballador migrat es troba al país sota la forma jurídica de *kafala* (forma que també s'utilitza enlloc de l'adopció, pel que fa a menors). Aquest estatus converteix el personal treballador en tutelats, dependents completament dels seus ocupadors, que en retenen els passaports i que tenen la última decisió sobre poder marxar del país²⁴.

La investigació duta a terme per *Business and Human Rights Resource Center* sobre les projectes a Qatar²⁵ va tenir una limitació important, però especialment reveladora. La resposta de les empreses a les preguntes del centre va ser de tan sols el 24%²⁶. De 53 empreses internacionals a les quals es va escriure demanant informació, tan sols 12 van

²² IHRB "OECD National Contact Points and the Construction Sector", IHRB Briefing, Juny 2016. En línia: www.ihrb.org/uploads/briefings/OECD_NCPs_and_the_Construction_Sector_-_IHRB_Briefing_-_June_2016.pdf

²³ Owen Gibson and Pete Pattison "Qatar World Cup: 185 Nepalese died in 2013, official records" a *The Guardian*, 24 de gener de 2014. En línia: (Accés: 10/11/2017)

²⁴ Com afirma Tamara Alrifai, "Es habitual que los empleadores retengan los pasaportes de los trabajadores, y que estos contraigan cuantiosas deudas con quienes les consiguieron esos empleos en su país de origen, lo cual dificulta aún más la posibilidad de irse." Alrifai, Tamara (2014) "Cuando España hace negocios en el exterior", *ElDiario*, 2 de maig. En línia: www.eldiario.es/desalambre/Espana-hace-negocios-exterior_o_255824946.html (Accés: 10/11/2017). Vegeu també: <https://www.theguardian.com/global-development/2016/apr/19/construction-industry-must-step-up-on-human-rights-migrant-workers-qatar>

²⁵ Qatar ha recentment adoptat el Migrant Worker Welfare Initiative, però està per veure l'impacte real que tindrà.

²⁶ En línia: www.theguardian.com/global-development/2016/apr/19/construction-industry-must-step-up-on-human-rights-migrant-workers-qatar (Accés 10/11/2017)

respondre els qüestionaris que se'ls havia enviat. 9 van refusar respondre²⁷.

2.4 Gènere

El sector de la construcció és un dels sectors més segregats per sexe. A Catalunya, les dones tan sols representen el 12,3% de totes les persones que treballen en el sector, el més baix de tots els sectors d'ocupació²⁸. A més de la dificultat d'accés a aquest sector i a totes les feines que ofereix el sector per part de les dones, també l'ambient de treball per les que s'hi troben és sovint difícil. Segons un estudi realitzat a Austràlia, les dones deixen el sector de la construcció un 39% més ràpid que els homes²⁹.

A més, cal tenir en compte que en general són homes els qui ocupen rols de decisió i jeràrquicament més ben posicionats. En la construcció, les dones ocupen rols més junior i dedicats freqüentment a tasques de gestió, administració i màrqueting.

Les dificultats perquè les dones participin en el sector vénen donades també per la rigidesa de les practiques laborals, dels horaris, i la manca d'integració de practiques que afavoreixin la conciliació laboral o les baixes per maternitat o paternitat. D'igual manera, aquestes condicions afecten també els homes i la lluita per l'equitat en les tasques reproductives i de cura, ja que els treballadors del sector es troben amb menys oportunitats per dur a terme la conciliació familiar i per tant les tasques a la família recauen en els membres que no treballen en el sector.

A més, però, de les desigualtats de gènere dins del sector, trobem també una desigualtat de gènere en l'impacte que aquest sector genera. En concret, les desigualtats s'incrementen:

- A nivell ambiental en la reducció del sol per a d'altres usos, com l'agricultura, la reducció de l'accés a l'aigua degut al desviament dels cabdals d'ús comunitari, etc.
- A nivell laboral: feminització de la pobresa en aquelles comunitats on desembarquen

²⁷ Vegeu les respostes de les Empreses FCC i OHL a: <https://business-humanrights.org/en/construction-firms-in-qatar-only-a-handful-make-serious-efforts-to-improve-conditions-for-migrant-workers>

²⁸ Un altre sector amb un percentatge molt baix és el de l'agricultura, amb un 16%, i tan sols en el sector serveis el personal femení (54,7%) supera el masculí. El laboració propia a partir de les dades Font: Idescat, a partir de dades de l'enquesta de població activa de l'INE. Darrer període: 3r trimestre del 2017. En aquestes dades cal tenir en compte que és en tots els sectors on les posicions que ocupen les dones són proporcionalment inferiors en relació als homes.

²⁹ APESMA (2010) *Women in the professions: the State of Play 2009-2010*. Association of Professiona Engineers, Scientists and Managers, Melbourne.

megaprojectes: limitació a possibilitats d'obtenir feina, pitjors condicions, desenvolupament de feines d'oci i serveis, treball sexual, etc., reforç dels rols tradicionals de gènere, etc.

2.5 Els drets de la població local i les comunitats

Pel que fa a l'impacte en la comunitat on es desenvolupen projectes de construcció una de les mancances més flagrants de la indústria és la participació o vistiplau de les comunitats i les poblacions que es veuen o veuran afectades pel projecte. L'impacte que nous llocs de construcció tenen en la població femenina de les comunitats, en l'accés a aigua i salubritat, aïllament de població, etc.

El Marroc, per exemple, està duent a terme un gran pla de desenvolupament d'infraestructures a la regió del Sàhara Occidental, del que ocupa la major part des del 1975. Aquest pla òbviament no es du a terme amb el consentiment de la població sahrauí refugiada en campaments, per la qual encara no s'ha trobat cap solució. A més del consentiment, la població tampoc no es beneficia dels projectes d'infraestructures, que es realitzen amb empreses marroquines, però també amb empreses transnacionals. Aquestes empreses estan desenvolupant activitat econòmica en territori ocupat i, per tant, beneficiant-se de la situació d'ocupació. Aquest fet es dona, no tan sols al Sàhara Occidental sinó a territoris ocupats a Palestina, com és el cas de l'empresa del Grup ACS, SEMI [vegeu requadre].

Al Sàhara Occidental ocupat, Laayoune, hi ha dues plantes de rectificació: Ciments du Maroc, que pertany a Italcementi Group; i LafargeHolcim Maroc, del grup LafargeHolcim Ltd³⁰. La fàbrica de LafargeHolcim utilitza material proveït per l'empresa espanyola CEMENGAL.

³⁰ International Cement Review. En línia: www.cemnet.com/global-cement-report/country/morocco (Accés: 12/03/18)

SEMI (Sociedad Española de Montajes Industriales S.A.), empresa del Grup ACS

L'any 2015, Israel va adjudicar al GRUP SEMI, filial del Grup ACS, el contracte públic per a l'electrificació de la xarxa ferroviària israeliana. La primera fase del projecte, com explicava la pròpia web del Grup ACS, era l'electrificació de la futura línia 1 de tren ràpid (Tel Aviv – Jerusalem). El traçat d'aquesta línia travessa 6 kilòmetres de territori ocupat a Cisjordània, sota terres expropiades dels municipis palestins de Beit Iksa i Beit Surik, així com per l'enclavament de Latrun, àrea en la qual tres localitats palestines foren esborrades del mapa durant la guerra de 1967.

El grup SEMI, doncs, es lucra participant en un projecte que contradiu el dret internacional humanitari i és còmplice de l'espoli que Israel realitza. Com a potència ocupant, l'espoli de terres o recursos que no beneficia a la població local és un crim de guerra. SEMI és còmplice d'aquest espoli i se'n beneficia directament amb aquest projecte.

Vulneració: Es beneficia de l'explotació il·legal del territori ocupat a Cisjordània (Palestina)

Més informació: www.odhe.cat

3. La impunitat de les transnacionals

Com en la majoria de sectors, les empreses de la construcció no es troben regulades a nivell internacional. **Les empreses transnacionals poden estar actuant de manera fraudulenta o violant els drets humans fora d'aquí sense que això suposi cap tipus de cost a l'hora d'accedir a contractació pública o de desenvolupar la seva activitat aquí.** Altrament dit, empreses transnacionals que no violen els drets humans han de competir amb empreses que redueixen costos violant els drets humans o actuant en països en la protecció o el dret i accés a la justícia no estigui garantit (ja sigui per treballadores o persones o comunitats afectades).

També en aquest sector, el nivell internacional es guia per mesures auto-regulatòries que segueixen els Principis Directors de Nacions Unides sobre Empreses i Drets Humans. També l'estat espanyol està adherit a les Línies Directrius de l'OCDE per a empreses multinacionals, que són, però, tan sols recomanacions i no impliquen acció sancionadora ni reguladora de cap tipus. Tant els Principis Directors de Nacions Unides com les Línies Directrius de l'OCDE van dirigits a les pròpies empreses, a aportar un "llenguatge i un marc comú [a les empreses] per

comprendre millor, identificar i adreçar els seus reptes [sic] en drets humans”³¹. Aquests marcs, però no aporten mecanismes efectius de control de les violacions dels drets humans a l’estranger per part de les empreses que actuen també dins de l’Estat espanyol.

Existeixen, però algunes noves regulacions a nivell internacional, que poden representar primers passos de bones pràctiques en aquest sentit. En aquest àmbit pren especial rellevància la *UK Modern Slavery Act* (2015) que s’ocupa de l’esclavatge, treball forçat o tràfic de persones. La llei britànica és explícita en el fet que el consentiment de la víctima no eximeix l’empresa de la seva responsabilitat. La llei obliga les grans empreses a publicar de manera visible tota la seva cadena de subministrament i s’aplicarà a companyies sòcies i companyies registrades fora de Gran Bretanya, així com en les seves operacions a l’estranger. De manera similar s’orienta la *California Transparency in Supply Chains Act* del 2010, efectiva des del 2012 a l’Estat occidental dels EUA. Aquesta llei requereix la implicació activa de les grans companyies en la persecució i eradicació de l’esclavatge i el treball forçat en les seves cadenes de subministrament.

Altres mecanismes com la Directiva Europea sobre Informació no financera (Real Decreto-Ley 18/2017 i la Directiva 2014/95/UE) inclouen l’obligació d’empreses amb més de 500 treballadores al país d’informar sobre matèries com qüestions ambientals, socials, de drets humans i sobre corrupció. Això no obstant, la normativa explícita que les auditories que es realitzin tan sols s’han d’encarregar d’assegurar-se que la informació es troba recollida dins de l’informe financer. No es preveu cap mecanisme per a comprovar o auditar els continguts ni la veracitat de les informacions.

4. La contractació pública

Com s’ha explicat anteriorment, la contractació pública constitueix una part essencial del desenvolupament del sector de la construcció. Les grans infraestructures, però també gran quantitat de projectes més petits, no són possibles sense la inversió del diner ciutadà.

Els principis que han de guiar la contractació pública són, segons el dret comunitari³²:

- igualtat de tracte
- no-discriminació

³¹ IHRB “OECD National Contact Points and the Construction Sector”, IHRB Briefing, Juny 2016. En línia: www.ihrb.org/uploads/briefings/OECD_NCPs_and_the_Construction_Sector_-_IHRB_Briefing_-_June_2016.pdf

³² Directiva 2014/24/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 26 de febrer de 2014, sobre contractació pública i per la qual es deroga la Directiva 2004/18/CE

- reconeixement mutu
- proporcionalitat
- transparència

que, segons l’Escola d’Administració Pública de Catalunya, es tradueixen en la legislació estatal en:

- publicitat
- concurrència (llibertat d’accés a les licitacions)
- transparència
- igualtat
- no-discriminació

Segons les dades de *Transparency International*, el sector de la construcció és el sector global més propens a subornar autoritats públiques i a utilitzar el seu pes per influenciar polítiques públiques i normatives³³. Catalunya no n’està exempta, com en el conegut cas Palau i les obres atorgades a Ferrovial per part de la Generalitat de Catalunya a canvi de pagaments a Convergència Democràtica de Catalunya.

També l’OCDE assenyala la construcció com un dels sectors més marcats per la corrupció, en que els projectes públics d’infraestructures, que duen a terme empreses privades, sovint s’atorguen a canvi de favors o de percentatges que retornen als partits polítics o membres de les administracions. En una enquesta a Gran Bretanya entre professionals de la construcció, el 48% de les enquestades considerava la corrupció una pràctica comú en el sector de la construcció³⁴.

Propostes de clàusules i incorporacions per la millora de la contractació pública³⁵

Les recomanacions que aquí s’estableixen vénen a afegir-se a les ja realitzades per la “Guia responsable i de respecte, protecció i realització dels drets humans en els processos de contractació pública”, elaborada per Tornos Abogados. Seguint doncs el raonament d’aquesta guia, s’inclouen aquí recomanacions concretes per a les següents fases:

- **Fase de preparació.** Definició de condicions especials de contractació.
- Fase de selecció. Criteris admissió.

³³ Així ho mostrava a través del 2008 *Bribe Payers Index (BPI)*.

³⁴ OECD.

³⁵ Per una explicació introductòria sobre què és la contractació pública vegeu els materials pedagògics desenvolupats per Sergi Alegre Oller, Anna Ciutat Coronado, Xavier Font Roa i Francesc Orenge Labrador (2008) *Curs Virtual de Contractes del Sector Públic*, a Escola d’Administració Pública de Catalunya (darrera actualització: febrer de 2016). En línia a: http://virtual.eapc.cat/pluginfile.php/118293/mod_resource/content/1/inici.html

- Fase d'adjudicació. Valoració ofertes dels licitadors.
- Fase execució. Sanció i resolució.

Com s'explicita també a la guia, les recomanacions que aquí es realitzen "[...] s'hauran d'incloure en el Plec de Clàusules Administratives Particulars, PCAP, dels diferents contractes, i en el seu cas s'hauran de fer efectives pel responsable del contracte"³⁶.

La Guia per la Contractació Pública Responsable de l'Ajuntament de Granollers ja explicita que "[q]uan així ho estableixin en els Plecs de Clàusules administratives particulars, el contractista principal podrà subcontractar diferents treballs, que hauran de complir obligacions en matèria ambiental, social o laboral en els mateixos termes que el/la contractista principal"³⁷. Aquesta condició d'aplicació de les mateixes obligacions a empreses subcontractades ha d'anar acompanyada de mesures de control i auditoria independent.

- **Fase de preparació.** Definició de condicions especials de contractació.

Donat que el sector de la construcció és un sector amb molta subcontractació, és fonamental incorporar de manera explícita en les licitacions l'exigència que tots els criteris laborals i ètics són estesos i exigibles a totes les empreses subcontractades per l'empresa licitant i que l'autoritat licitadora té coneixement previ de quines seran aquestes empreses subcontractades. El no compliment pot ser causa de recessió del contracte o de exempció de futures licitacions (en funció del grau de no compliment).

En la fase de preparació dels plecs tècnics es pot incorporar l'exigència d'acreditació que el material de construcció no prové d'empreses que treballin amb recursos naturals de zones en conflicte armat o de territoris ocupats.

Es definirà i identificarà l'òrgan i les funcions d'una o més responsables que s'encarregaran de fer el seguiment de l'execució del projecte. Així mateix, s'explicitarà la competència de realitzar visites sense previ avís per tal de supervisar les obres i serveis contractats.

En la fase de redacció del dossier de clàusules licitació/plecs, es poden incloure també les recomanacions de l'Ajuntament de Granollers:

³⁶ Guia responsable i de respecte, protecció i realització dels drets humans en els processos de contractació pública", elaborada per Tornos Abogados, p.

³⁷ (2017) Guia per la Contractació Pública Responsable de l'Ajuntament de Granollers. Servei de Contractació i Compres, Ajuntament de Granollers, maig. Aprovada pel Ple Municipal el dia 20 de desembre de 2016. En línia: https://seuelectronica.granollers.cat/gestor/RecursosWeb/DOCUMENTOS/1/1_2269_1.pdf

"S'inclourà en els Plecs de clàusules administratives, com a obligació essencial del contracte:

- Els licitadors que concorrin, les empreses filials, els contractistes, subcontractistes no realitzaran operacions financeres en paradisos fiscals, segons la llista de països elaborada per les Institucions Europees o avalades per aquests o en el seu defecte per l'Estat Espanyol, i que siguin considerades delictives, en els termes legalment establerts, com a delictes de blanqueig de capitals, frau fiscal o contra la hisenda pública. Es presentarà declaració de responsable.
- En el supòsit que aquestes empreses tinguin relació amb els paradisos fiscals sense incórrer en les actuacions il·legals descrites a l'apartat anterior, presentaran declaració de responsable, els moviments financers i tota la informació relativa a aquesta situació" (pàg. 17).

- **Fase de selecció.** Criteris admissió.

En els criteris d'admissió es pot plantejar motiu d'exclusió de la licitació aquelles empreses que desenvolupin accions empresarials amb ànim de lucre en territoris ocupats, segons el dret internacional humanitari³⁸. La informació empresarial publicada i disponible per part de l'empresa serà motiu suficient per a l'exclusió.

En cas de controvèrsia es podrà demanar opinió consultiva a algun altre organisme o institució pública competent.

- **Fase d'adjudicació.** Valoració ofertes dels licitadors.

En la fase d'adjudicació, es valorarà la qualitat i procedència del subministrament de materials de construcció.

En cas d'empat tècnic es pot establir en la preparació dels plecs el principi de preferència. Aquest podria incloure que s'acrediti que s'utilitzaran materials d'origen local i sostenibles o l'acreditació que els mètodes d'extracció compleixen amb els estàndards ambientals europeus tot i haver estat extrets fora.

- **Fase execució.** Sanció i resolució.

³⁸ Les especificitats d'aquests drets es troben recollits a les Regulacions de la Haia de 1907, a la IV Convenció de Ginebra de 1949 i al Protocol Adicional I de 1977. Els territoris ocupats concrets en els quals s'exerceixen aquest tipus de lucre es troben recollits en diverses resolucions de Nacions Unides, tant pel Consell de Seguretat com per d'altres òrgans. Vegeu el web del Comitè Internacional de la Creu Roja: www.icrc.org/en/document/occupation

L'empresa contractant tindrà l'obligació d'incorporar els criteris explícits en els acords i contractes que realitzi amb d'altres empreses, subcontractants o intermediaris.

S'adjudicarà una persona responsable de controlar el correcte compliment de tots els criteris laborals i de drets humans per part de l'empresa i de les empreses subcontractades o treballadores amb una altra relació laboral que intervinguin en el projecte. El no compliment pot ser causa de recessió del contracte o de exempció de futures licitacions (en funció del grau de no compliment, graus que cal explicitar en el plec).

Durant la fase d'execució, el subministrament de materials també hauria de ser objecte de control i transparència en cas de participació en un contracte públic, especialment contractes d'obres i contractes de concessió d'obres públiques (art. 7, i arts. de 128 a 131 i de 240 a 249).

Publicació a la pàgina web de les mesures que es duen a terme per eradicar i evitar el treball forçat i l'esclavatge al llarg de tota la seva cadena d'abastiment. Aquesta mesura s'aplica a les empreses amb una facturació superior a una quantitat a determinar per la pròpia administració de manera general (no per la licitació en concret).

Lafarge

Amb una inversió inicial de 680M de dòllars, LafargeHolcim va obrir el novembre del 2010 una planta cementera a Jalabiya, al Nord de Síria. El maig del 2011, la UE adopta un embargament sobre les importacions-exportacions de petroli i d'armes siriana.

Després d'un atac directe de l'OEI (organització Estat Islàmic) sobre la planta cementera, Lafarge decidí evacuar la fàbrica el setembre del 2014. El juny del 2016, *Le Monde* informà del finançament de Lafarge a Front Al-Nosra i posteriorment a l'OEI entre 2012 i 2014. S'estima que es pagaven entre 20 i 100.000 dòllars al mes. També hauria comprat petroli pel funcionament de la seva fàbrica a l'OEI. També haurien pagat més de 200.000€ per alliberar treballadors segrestats i no van ajudar els treballadors locals a abandonar la zona de risc.

A la tardor del 2016, Bercy i l'ONG francesa Sherpa denunciaren l'empresa als tribunals de l'hexàgon. La investigació girarà entorn del possible finançament a una organització terrorista, posada en risc de tercers i violació de l'embargament europeu sobre el petroli a Síria. Desembre 2017, tres antics treballadors imputats, i tres antics dirigents.

També s'investiga la participació del grup accionista belga GBL.

Vulneració: finançament a una organització terrorista, posada en risc de tercers i violació de l'embargament europeu sobre el petroli a Síria.

Més informació: www.odhe.cat

5. Referències Bibliogràfiques

(2016) The Global Slavery Index 2016 The Minderoo Foundation.

(2017) "Guia responsable i de respecte, protecció i realització dels drets humans en els processos de contractació pública", elaborada per Tornos Abogados, p.

Ajuntament de Granollers (2017) Guia per la Contractació Pública Responsable de l'Ajuntament de Granollers. Servei de Contractació i Compres, Ajuntament de Granollers, maig. Aprovada pel Ple Municipal el dia 20 de desembre de 2016. En línia:

https://seuelectronica.granollers.cat/gestor/RecursosWeb/DOCUMENTOS/1/1_2269_1.pdf

Alegre Oller, Sergi; Anna Ciutat Coronado, Xavier Font Roa i Francesc Orenge Labrador (2008) Curs Virtual de Contractes del Sector Públic. Escola d'Administració Pública de Catalunya (darrera actualització: febrer de 2016). En línia a: http://virtual.eapc.cat/pluginfile.php/118293/mod_resource/content/1/inici.html

Alrifai, Tamara (2014) "Cuando España hace negocios en el exterior", ElDiario, 2 de maig. En línia: www.eldiario.es/desalambre/Espana-hace-negocios-exterior_o_255824946.html (Accés: 10/11/2017).

APESMA (2010) Women in the professions: the State of Play 2009-2010. Association of Professional Engineers, Scientists and Managers, Melbourne.

Bhacker, Mariam. (2016). "The construction industry must step up on human rights" a TheGuardian, 19 d'abril. En línia: www.theguardian.com/global-development/2016/apr/19/construction-industry-must-step-up-on-human-rights-migrant-workers-qatar (Accés 10/11/2017)

Blythe, Chris, (2015) "Foreword" a Modern Slavery: The Dark Side Of Construction, CIOB, Bracknell.

Building and Wood Worker's International - Internacional de Trabajadores de la Construcción y la Madera: En línia a: https://www.bwint.org/es_ES/ (Accés: 14/11/2017)

BWI (2016) Targeting Infrastructure Projects: The BWI Agenda for Action. En línia: https://odoo.bwint.org/web/content/cms.media/127/datas/EN_BWIInfrastructureBooklet.pdf (Accés: 14/11/2017)

BWI. Base de dades de diferents estudis sobre algunes multinacionals. Building and Wood Workers' International. En línia a: <https://odoo.bwint.org/cms/priorities-10/union-11/multinational-companies-12/agreements-and-studies-14/page/2> (Accés: 06/03/2018)

Cabezas, Dani. (2016). "ACS 'secuestra' un río en Guatemala para un proyecto hidroeléctrico", a LaMarea, 21 de juny. En línia: www.lamarea.com/2016/06/21/renace-guatemala-acs/ (Accés: 06/03/2018).

Camps-Febrer, B. (ed.) (2017). Drets Humans al marge: les relacions econòmiques entre Catalunya-Israel. ODHE. Barcelona: Novact.

Carrión, Jesús. (2010) El papel de la empresa privada en la ayuda oficial al desarrollo: ¿cooperación s.a.? (i): cooperación empresarial. Observatorio de la Deuda en la Globalización. Juliol.

CES (2016) Informe Sobre El Papel Del Sector La Construcción En El Crecimiento Económico: Competitividad, Cohesión Y Calidad De Vida. En línia: <http://www.laboral-social.com/sites/laboral-social.com/files/informe-sector-construccion.pdf> (Accés 7/12/2017)

CIOB (Chartered Institute of Building) (2015) Report on modern slavery in the industry. En línia:

Consejo Económico y Social. (2016). Informe 02/2016 sobre el papel del sector de la construcción en el crecimiento económico: competitividad, cohesión y calidad de vida. Madrid.

Construction Week Online. Base de dades de projectes de construcció als països dels Golf. En línia a: <http://www.constructionweekonline.com/projects/>

Construmatica. "Impactos Medioambientales en el sector de la construcción". Article basat en informacions de l'Institut de Tecnologia de la Construcció de Catalunya (ITeC). Buenas Prácticas Ambientales en las Obras de Construcción. En línia a: www.construmatica.com/construpedia/Impactos_Ambientales_en_el_Sector_de_la_Construccion (Accés: 20/11/2017)

Directiva 2014/24/UE del Parlament Europeu i del Consell, de 26 de febrer de 2014, sobre contractació pública i per la qual es deroga la Directiva 2004/18/CE

ENR (2017) "ENR's 2017 Top 250 International Contractors 1-100", Engineering News-Network, agost. En línia: www.enr.com/toplists/2017-Top-250-International-Contractors-1 (Accés: 12/03/2018)

EP (2016) "Las seis grandes constructoras españolas sólo tienen un 10% de sus obras en nuestro país" a Expansión, 20 de novembre del 2016. En línia: <http://www.expansion.com/empresas/inmobiliario/2016/11/20/5831871d468aebdb398b45e1.html> (Accés: 10/11/2017)

European Institute of Construction Labour Research. En línia: www.clr-news.org (Accés: 06/03/2018).

Fonts comptabilitat Trimestral d'Espanya CNTR i Enquesta de Població Activa (EPA)

Gerehou, Moha. (2016). "Técnicas Reunidas y ACS, salpicadas por una trama masiva de sobornos en la industria petrolera". ElDiario.es, 14 de maig. En línia: www.eldiario.es/economia/Tecnicas-Reunidas-ACS-salpicadas-industria_o_514449474.html (Accés: 06/03/2018)

Gibson, Owen i Pattison, Pete (2014) "Qatar World Cup: 185 Nepalese died in 2013, official records" a The Guardian, 24 de gener. En línia: (Accés: 10/11/2017)

Harroff-Tavel, Helen i Alix Nasri, "Tricked and Trapped, Human Trafficking in the Middle East", International Labour Organisation (ILO), 2013.

IDESCAT Data de publicació: Darrer període (III trimestre 2017): 26 d'octubre del 2017. En línia: <https://www.idescat.cat/economia/inec?tc=3&id=0204> (Accés: 14/11/2017)

IHRB (2016) "OECD National Contact Points and the Construction Sector", IHRB Briefing, Juny. En línia: [www.ihrb.org/uploads/briefings/OECD_NCPs_and_the_Construction_Sector - IHRB Briefing - June 2016.pdf](http://www.ihrb.org/uploads/briefings/OECD_NCPs_and_the_Construction_Sector_-_IHRB_Briefing_-_June_2016.pdf)

ILO. "Construction sector" (secció web). International Labour Organization. En línia: www.ilo.org/global/industries-and-sectors/construction/lang--en/index.htm (Accés: 06/03/2018)

International Cement Review. En línia: www.cemnet.com/global-cement-report/country/morocco (Accés: 12/03/18)

Loots, Josua. (2017). "Public-Private Partnerships for Infrastructure Development in Africa: The Need for Human Rights-Focused Regulation". Perspectives #02/2017: Putting People Back Into Infrastructure. Heinrich-Böll-Stiftung, Juny. En línia: <https://www.boell.de/en/2017/06/14/public-private-partnerships-infrastructure-development-africa-need-human-rights-focused> (Accés: 06/03/2018)

McKenzie, Nick; Richard Baker, Michael Bachelard i Daniel Quinlan. "World's Biggest Scandal". The Age i HuffPost. En línia: www.theage.com.au/interactive/2016/the-bribe-factory/day-1/uae.html (Accés: 06/03/2018)

Simonetti, Paola (ed.) (2016) Financiación del sector privado con AOD y eficacia del desarrollo. Red Sindical de Cooperación al Desarrollo (RSCD-CSI) i (AOED). En línia: www.ituc-csi.org/DFI-study

Smith, Fiona. (2016). "Construction industry becoming increasingly gender-segregated, report finds", The Guardian, 12 de desembre. En línia: www.theguardian.com/sustainable-business/2016/dec/12/construction-industry-becoming-increasingly-gender-segregated-report-finds (Accés: 06/03/2018)

SOAS. (2014). The Deterioration of Labour Conditions in China's Construction Sector, Development Viewpoint No. 77. Centre for Development Policy and Research. Juny. En línia: <https://www.soas.ac.uk/cdpr/publications/dv/the-deterioration-of-labour-conditions-in-chinas-construction-sector.html> (Accés: 06/03/2018).

UNEP. "Infrastructures" (Secció del web). UNEP Finance Initiative. En línia: www.unepfi.org/humanrightstoolkit/infrastructure.php (Accés: 12/03/2018)

UNGP Reporting Framework "How Can Businesses Impact Human Rights?" En línia: www.ungpreporting.org/resources/how-businesses-impact-human-rights/ (Accés: 06/03/2018)

United Nations Industrial Development Organization. En línia: www.unido.org (Accés: 06/03/2018)

Vargas, Mónica; Valls, Merche i Tarafa, Gemma. (2012) *El apoyo público a la internacionalización de la empresa ¿cómo y quién la financia?* Observatorio de la Deuda en la Globalización. Juliol.

Yassine Bellamine (2017) "La violation des droits des travailleurs est systématique en Tunisie selon un rapport de la confédération syndicale internationale", HuffPost, 15 de juny. En línia: www.huffpostmaghreb.com/2017/06/15/droits-travailleurs-tunis_n_17122362.html (Accés: 06/03/2018)